

Становище от доцент д-р Даниел Михайлов Смилов за докторанта Станислав Валериев Тодоров с дисертационен труд на тема:

Пряката демокрация като инструмент за активизация на гражданското общество (случаят България 2013- 2017г.)

/Ролята на информацията за гражданската активност в трите национални референдума/

Дисертантът Станислав Тодоров отговаря на формалните изисквания за присъждане на образователната и научна степен “доктор” по политически науки. Представеният дисертационен труд е оригинално самостоятелно изследване на значим обществен проблем, което има достатъчно приноси елементи, за да доведе до присъждане на докторска степен. Освен това докторантът има нужните публикации и е покрил всички изисквания на докторската програма на СУ “Св. Климент Охридски”. Това са предпоставки и за успешна публична защита на дисертационния труд.

Следващите бележки са кратка оценка на постигнатото в дисертацията, като в последната част има и критики за пропуски, които могат да бъдат коригирани и отстранени от докторанта. Като цяло дисертацията е добре обмислена и покрива впечатляващ терен – авторът се е запознал с идеите на множество учени (от античността до наши дни), като е успял да ги интегрира в кохерентен и интересен наратив. Освен обзорът на теоретични проблеми, свързани с пряката демокрация, гражданското участие и информираността, дисертацията съдържа и емпирично изследване на трите референдума, проведени в България, и дебатите по тях. Изследването ползва методите на контент анализа и е базирано върху медийни публикации.

В увода авторът детайлно описва целите и задачите на дисертацията:

“Целта на дисертацията е да установи как пряката демокрация влияе на гражданската активност - информирана или дезинформирана активност произвеждат посланията в разяснителните кампании за трите национални референдума. Каква информация предлагат участниците в разяснителните кампании за преките допитвания на гражданите и каква гражданска активност произвежда тази информация. Предоставената информация, като инструмент за реализирането на информиран вот, овластява ли днешния гражданин или властта на гражданите е ограничена до полето на активността. Целта на изследването е и да покаже, че гражданските действия са зависими от информацията, която е предоставена на гражданите. И от тук е изведена основната теза в изследването, че дезинформираната, а не информираната активност, определя резултата от трите национални допитвания.” Стр. 8

Една от основните позитивни страни на дисертацията е, че тя се опитва да не робува на широко-разпространени митове за функционирането на демокрацията. Още в самото начало се поставят под въпрос информираността на гражданите и готовността им да отделят време и средства за пълноценно участие в публичната политика. И то не само с традиционните методи на гласуването, а както става ясно и с нетрадиционни, включително чрез инструментите на пряката демокрация и протестите. На базата на такива интуиции, авторът си поставя следните задачи в дисертационния труд:

“

1. Да се проучат теоретичните постановки и концепции относно реализирането на информиран вот в референдум. Могат ли гражданите да участват информирано без да дискутират по направените предложения за гласуване, като им е спестена информация по тях.
2. Да се установи кои неконвенционални активности, като опити за пряка намеса в политическата дейност, предполагат гражданско участие не само в разбирането на активността.
3. Да се анализира кампанийната информация (113 статии) в трите национални референдума и да се установи какъв тип информация определя изхода от националните допитвания - информацията по

смисъла на направените предложения или емоциите, манипулациите и несъществената информация.

4. Да се очертае ролята на популизма в референдума през 2016 г. като механизъм, разделящ обществото по направените предложения за гласуване, без да предлага съдържателна информация за тях.
5. Да се представят възможностите за смекчаване на последствията от неинформирания вот в контекста на трите национални референдума като се предложи и препоръка за скъсяването на пътя до информираното участие.” Стр.8-9

Тези задачи обясняват и структурата на самата дисертация. Първите две глави са теоретични и те всъщност представляват обзор на дебатите в научната литература за гражданското участие и ролята на информираността в него. Авторът е проучил значителна литература по темата и е успял да формира своя гледна точка и да запазва критична дистанция спрямо възгледите на признати авторитети. Прави впечатление използването на автори, работещи в различни традиции – от рационалния избор и икономическите теории до различни видове институционализъм, както и привърженици на делиберативната демокрация. Не винаги е ясно авторовата позиция към кой от спорещите лагери принадлежи, но двете глави са полезен обзор на темата и могат да стимулират и студента, а и специалистите да навлязат по-дълбоко в разглежданите въпроси.

Принос на първата глава е разглеждането на проблема за информираността през ролята на гражданина в демокрацията. Дисертантът разглежда основните теории за гражданското общество и изискванията към гражданина в една демокрация, като по интересен начин противопоставя силно оптимистични републикански и делиберативни теории на по-скептични, реалистични концепции за демокрация. Напрежението между изискванията на идеала и реалните възможности на гражданина са всъщност смисловият център на тази част от дисертацията, като авторът дори има и предложения как нещата да се подобрят: как да се увеличи информираността, без да се стига до значимо ограничаване на демокрацията. По предложенията може да се спори, но аргументацията им е интересна и заслужава внимание.

Втората глава се занимава с нестандартни форми на политическо участие, в които влизат протестите, “контрадемокрацията” (по термина на Розанвалон, макар авторът да не формулира проблема по същия начин), както и формите на пряка демокрация (референдум). Отново, дискусиата макар и еkleктична, е образователна и показва желание в автора да разгледа въпросите от множество различни страни. Главата завършва с анализ на протестите от 2013 г. и се връща към темата за активния гражданин. Посланието на тази глава е, че активността на гражданите може би се променя и придобива други форми, но тя остава неизменна част от демокрацията. Същевременно фокусът върху “нетрадиционни” форми на участие носи и сериозни рискове, като инструментализация на дихотомията “приятел-враг”, например. Както Левицки и Зиблат напомнят, представянето на опонента като враг може да доведе до край на самата демокрация.

Третата и четвъртата глава на изследването представляват емпиричният анализ на трите български референдума. В тях намираме три case studies на всеки един от референдумите, които са организирани така, че да направят сравнението между тях възможно. Докато глава трета описва контекста, в който се случват референдумите, основните позиции на политическите сили, както и резултатите, глава четвърта е оригинално изследване на посланията в тези референдуми. То се базира на качествен и количествен контент анализ и се опитва да установи доколко кампанията за тези референдуми е била рационализираща или манипулативна. Общият извод е, че доминират политизирани, манипулативни послания и аргументи, като авторът претендира, че подборът на медийни материали, на които разчита, е представителен за кампаниите по трите референдума като цяло.

Наред със споменатите позитивни елементи на дисертацията, в нея има някои пропуски и слабости, които накратко привеждам:

1. Вече бе споменато, че обзорът на литературата е силно еkleктичен и се разпростира от Платон и Аристотел до Колин Крауч и “Демокрация за реалисти”. Неочаквани скокове от Аристотел към Сартори, а след това към Фуко и Иван Кръстев са чести. Такъв начин на писане води понякога до добра

есеистична форма, но не е препоръчителен за дисертация. Добре е първите две глави да се “дисциплинират” и да се очертаят основни смислови лагери - да речем делиберативни демократи и rational choice реалисти – около които да бъде структурирана дискусиата;

2. Авторът твърди: “Под „демокрация“ Аристотел е имал предвид буквално осъществяване на народовластието, но неговите възгледи предпочитат идеята за смесено управление (демокрация плюс аристокрация) (1:105-121). В съвременната демокрация идеята на Аристотел намира израз в представителното управление (аристокрацията), избрано от демокрацията (властта на народа). В условията на представително управление гражданите са поставени в условията на взаимодействие с демократичните процедури и имат възможност да оказват влияние върху политическите процеси.” (Стр. 18) Представянето на Аристотел тук не е особено коректно. Авторът, например, на същата страница твърди, че според Аристотел формите на управление са три (а те са шест), а понятието “полития” не е споменато. Разликата между “демокрация” и “полития” според Аристотел се състои в това, че в първата мнозинството управлява в свой интерес, а във втората – в интерес на всички. Ако Аристотел се използва, добре е това да е коректно;

3. Еклектиката понякога е прекомерна. Наред с класици на теорията на демокрацията са включени и автори като Тофлър и Хосе Ортега и Гасет, без да е особено ясно, защо това се налага. Например: “Такъв автор е Хосе Ортега и Гасет, той е скептичен, че решенията, спуснати надолу, ще доведат до благоприятния ефект, който предричат А. и Х. Тофлър. Той определя стремежа към пряко участие като хипердемокрация и вижда опасност в нея, „понеже повечето вече не вярват, че политиците (избраното малцинство), въпреки своите недостатъци, разбират повече от обществените дела и започват да си мислят, че имат право да налагат своите глупости, сътворени на кафе” (45:52). Алвин и Хайди Тофлър излагат лечението си като изхождат от идеята за множеството малцинства, а Хосе Ортега и Гасет излага опасенията си въз основа на изложената от него концепция за маса, на която една от отличителните черти е прякото действие.” Стр. 25 Едно теоретично дисциплиниране на анализа безспорно би било от полза тук;

4. Понякога критиците и защитниците на делиберативната демокрация са размесени и не е ясно кой какво защитава. Например: “Съществуват и основания в полза на делиберативната демокрация, които се крепят на възгледите, че демокрацията се фокусира върху понятията за достойнството и уважението. Според Чарлз Лармор гражданите трябва да имат възможност да обмислят решенията, от които могат да бъдат засегнати (160:599-625). За Роналд Дуоркин достойнството предполага, че хората притежават равна вътрешна ценност и на базата на тази ценност трябва да носи лична отговорност за решенията, които вземат (18:26-27).” Стр. 39 Роналд Дуоркин определено не е привърженик на делиберативната демокрация, а Чарлз Лармор е по-скоро привърженик на Роулз от “Теория за справедливостта”, а не от по-късните му години, когато Роулз се доближава до Хабермас, чрез понятието си за “overlapping consensus” и “public reason”;

5. По отношение на емпиричния анализ на българските събития има някои неточности. Авторът е прав да критикува феномена “Динко” като еманация на популистко гражданско самоуправство, което води до деинституционализация. Но в някои от квалификациите е необходимо по-голямо внимание. Например: “Проявите им са извън правомощията на институциите, които представляват. Такива примери от нашата действителност са Валери Симеонов в Слънчев бряг – проверките за шума в заведенията [10]; и нощната свада на Волен Сидеров пред денонощен магазин за продажба на алкохол и цигари, която Сидеров обяснява с борбата си срещу контрабандата и наркотиците и обвинява търговския обект, че продава дрога и цигари без бандерол [11]”. Стр. 81 Валери Симеонов не е действал извън правомощията си като вицепремиер с ресор за наблюдение туризъм. Друг въпрос е дали политиката му е била целесъобразна или не;

6. “Манипулативните” и “рационализиращите” послания и дискурси от глава четвърта е добре да се прецизират. Не е съвсем ясно как авторът е оценявал тези аспекти;

7. Основна слабост на изследването е липсата на заключение. “Вместо заключение” отново има есе с цитати от интересни автори. Макар и да е репетитивно, добре е основните изводи от изследването да присъстват в

заклучение на дисертацията. По-есеистичните форми могат да се използват при публикуването на труда като книга.

Въпреки критичните бележки от текста на становището е ясно, че смятам дисертацията и докторанта за напълно покриващи изискванията за присъждане на степента “доктор” по политически науки. Възнамерявам да гласувам “за” и призовавам колегите – на базата на абсолютно достатъчните аргументи за това – да направят същото.

Даниел Смилов

София, 14. 05. 2021 г.